

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Ljudska agresivnost kao posljedica evolucije ili socijalizacije

Diplomski rad

Rujan, 2019.

Franko Zoričić

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Ljudska agresivnost kao posljedica evolucije ili socijalizacije

Diplomski rad

Srpanj, 2019.

Franko Zoričić

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Mentor: dr. sc. Darko Polšek

Izjava o autorstvu diplomskog rada

Ime i prezime studenta: Franko Zoričić

Matični broj studenta: 354985D

Ja, Franko Zoričić, izjavljujem da sam diplomski rad pod nazivom „*Ljudska agresivnost kao posljedica evolucije ili socijalizacije*“ izradio samostalno.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, internet stranice, zakoni i sl. u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u fusnotama ili u popisu literature.

Potpis: _____

Mjesto i datum: Zagreb, Rujan

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se pitanjem ljudske agresivnosti kao posljedice evolucije i socijalizacije. Dvije teorije Jonathana Haidta - kako socijalizacija i kultura utječu na agresivnost i kako političko opredjeljenje utječe na agresivnost - će biti okosnica rada.

U početnom dijelu rada iznose se definicije agresije prema nekoliko poznatih psihoanalitičara, filozofa i etologa. Te definicije nam daju uvid u to što je agresija zapravo, zašto se javlja i u kojim se točno situacijama javlja. Razumijevanje agresije i njeno definiranje iz različitih aspekata nam je važno iz razloga što se ljudsko ponašanje odnosno agresija može ispoljiti na više različitih načina. S time na umu, možemo shvatiti koji su to okidači naveli Mađarsku da u vrijeme migrantske krize zatvori granice i ispolji ponašanja o kojima smo slušali svakodnevno u domaćim i svjetskim medijima.

Nadalje razdvajamo evolucijske i sociološke aspekte agresivnih ponašanja. Kako je čovjek prije svega biološko pa sociološko biće, moramo shvatiti koji su to okidači za agresivna ponašanja, zašto postoje i kako se mogu ispoljiti. Što je to u našim genima i kakve veze imaju naši preci s današnjim oblikom ljudske vrste? S druge strane predstavljamo sociološki aspekt agresije kojim pokušavamo objasniti zašto su neka agresivna ponašanja kulturološki i sociološki određena. Također, kako život u modernim zajednicama i shvaćanje nacionalnog identiteta može utjecati na masovno ponašanje jednog naroda.

Na kraju dajemo opširan uvid u Europsku migrantsku krizu s fokusom na Mađarsku. Objašnjavamo politiku premijera Viktora Orbana i njegove vlade i kako je ona utjecala na mađarski narod. Postoji niz posljedica u obliku agresivnog ponašanja radi manipulacije informacijama i sustavnim demoraliziranjem imigranata. Dati ćemo nekoliko konkretnih primjera agresije za vrijeme migrantske krize u Mađarskoj.

U raspravi dajemo osvrt na migrantsku krizu i kako je svaki oblik agresivnog ponašanja povezan s prethodno navedenim definicijama agresije i Haidtovim teorijama.

Rad zaključujemo s nekoliko vlastitih teza i konačnim mišljenjem na osnovu prethodno napisanog.

Ključne riječi: ljudska agresivnost, evolucija, socijalizacija, migrantska kriza, Mađarska

ABSTRACT

This paper deals with the question of human aggression as a result of evolution and socialization. Two theories by Jonthan Haidt – how socialization and culture affects aggression and how political commitment affects aggression – will be the cornerstone of this work.

In the initial part of the paper we have presented definitions of aggression by several well known psychoanalysts, philosophers and ethologists. Their definitions gave us an insight into what aggression really is, why it comes up and in what situations it appears. Understanding the aggression and defining it from different aspects is important because human behaviour or aggression can be delivered in many diffeent ways. It will give us more comprehension on why did Hungary close its borders and showed aggressive behaviors to immigrants that we have listened about in media.

Furthermore we have defined evolutionary and sociological aspects of aggressive behaviors. Having in mind that human is a biological prior to social being, we need to understand what triggers it for aggressive behavior and how it manifests. What is there in our genes and how our ancestors affected today's version of human kind? On the other hand, the sociological aspect of aggression is presented and we are explaining why are some behaviors culturally and sociologically determined. Also, how can living in modern communities and national identity affect the mass behavior of a nation.

Finally, we are giving a comprehensive insight into the European migration crisis with a focus on Hungary. We are explainingt he policy of Viktor Orban and his government and how it has influenced the Hungarian nation. There are numerous consequences in the form of aggressive behaviors due to manipulation of information and systematic demoralization of immigrants. We are also giving some concrete examples of aggresion during the crisis.

In the debate part we are reviewing the migration crisis and how every form of aggressive behavior is associated with the above mentioned definitions of aggression and Haidt's theories.

The paper is being concluded with several own theses and final results based on the previously written.

Key words: human aggression, evolution, socialization, migration crisis, Hungary

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Definicija agresije po Frommu	2
1.2. Definicija agresije po Lorenzu	3
1.3. Definicija agresije po Skinneru	4
1.4. Agresivnost kao genetsko i društveno obilježje	5
2. FAKTORI KOJI UTJEČU NA AGRESIVNO PONAŠANJE	7
2.1. Kategorizacija agresivnih ponašanja	8
2.1.1. Impulzivno i instrumentalno agresivno ponašanje	8
2.1.2. Latentno i manifestno agresivno ponašanje	8
2.1.3. Reaktivno i proaktivno agresivno ponašanje	9
2.3. Teorija moralnih temelja	10
2.4. Moralni kapital	11
3. AGRESIVNOST KAO POSLJEDICA EVOLUCIJE	12
3.1. Usporedba životinjske i ljudske agresivnosti kao posljedica evolucije	12
3.2. Evolucijski faktori koji utječu na agresivnost ljudske vrste	13
4. AGRESIVNOST KAO POSLJEDICA SOCIJALIZACIJE	15
4.2. Političko opredjeljenje kao determinanta agresivnog odgovora	17
5. MIGRACIJSKA KRIZA U EUROPI	18
6. PREGLED MIGRANTSKE KRIZE U MAĐARSKOJ KROZ PRIZMU EVOLUCIJSKE I SOCIOLOŠKE AGRESIJE	19
6.1. Vlada Vitkora Orbana i imigracijska kriza s početka 2016.	19
6.2. Instrumentalizacija moralne panike	21
6.3. Uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba	22
6.4. Upotreba fizičkog nasilja	22
7. RASPRAVA	24

8. ZAKLJUČAK.....	27
9. REFERENCE.....	28

KAZALO SLIKA

Slika 1: Skica evolucije despotskog društva	14
--	----

1. UVOD

Agresija je ponašanje kojemu je u osnovi namjera da se nanese šteta, da se netko fizički ili psihički povrijedi (Larsen & Buss, 2007.). Riječ *aggressi* potječe od kombinacije riječi *ad* i *gradi* (gdje *ad* znači „prema“, a *gradus* znači „korak“) što u konačnici označava kretanje (ići, koračati) naprijed. Agresivnost u svom izvornom značenju „*agresiranja*“ može se definirati kao kretanje naprijed prema cilju bez pretjeranog kolebanja, sumnje ili straha (Fromm, 1973.).

Oduvijek se postavlja pitanje: „Jesu li ljudi inicijalno agresivni?“.

Kroz ljudsku povijest može se vidjeti da je agresivnost bila sastavni dio svakog društva - od lovaca-sakupljača pa sve do modernog društva. U posljednja tri stoljeća, većina Europskih zemalja bila je uključena u neki oblik sukoba, a rijetko se viđalo vrijeme kontinuiranog mira. Skoro svako ljudsko društvo osmislilo je zakone i običaje kojima reguliraju i kažnjavaju za ubojstva ili silovanja, a sve kako bi smanjili takve sukobe među pripadnicima svoga društva (Wilson, 2000.).

Naravno, postoje i djelomično ili potpuno 'idilična', pacifistička društva, kod kojih ova vrsta ljudskog ponašanja ne izlazi na površinu. Neka od tih društava su u prošlosti bili osvajači i ubojice, danas više nisu, no sutra to mogu opet postati. Naravno, ne možemo posve isključiti ulogu ljudskog gena i svaliti svu krivicu samo na podražaje koje čovjek dobiva iz okoliša. Naime, neki oblici ljudskog ponašanja su urođeni, no njihovo ispoljavanje dolazi tek u slučaju podražaja iz okoline. Stoga se može zaključiti kako ljudi imaju urođenu predispoziciju za agresivno ponašanje (Wilson, 2000.).

Kao i većina sisavaca, čovjek pokazuje različita ponašanja kao odgovor u različitim situacijama. Čovjek se genetski razlikuje od ostalih životinjskih vrsta upravo u kompleksnosti svog ponašanja, a kao i mnogi drugi oblici ponašanja, agresija je odgovor živčanog sustava na podražaje.

Agresija se može podijeliti na sedam kategorija (Wilson, 2000.):

1. obrana i zauzimanje teritorija,
2. seksualna agresivnost,
3. utvrđivanje dominacije u organiziranim grupama,
4. neprijateljstvo,
5. agresivnost prema plijenu,

6. obrana protiv predatora,
7. moralna i disciplinarna agresija u svrhu primjene pravila u društvu.

Svaka od navedenih kategorija promjenjiva je kroz genetičku evoluciju, baš kao i bilo koje fenotipsko obilježje. Kada je utjecaj prirodne selekcije snažan na neku od populacija, ove promjene vidljive su u cijeloj populaciji u samo nekoliko generacija.

1.1. Definicija agresije po Frommu

Erich Fromm je američki psihoanalitičar i društveni filozof rođen u Njemačkoj. Istraživao je interakciju između psihologije i društva. Fromm je vjerovao da bi primjenom psihoanalitičkih principa kao „lijeka za kulturološke bolesti“ čovječanstvo moglo postati psihološki uravnoteženo i „zdravo“ društvo. U nekoliko je svojih knjiga i eseja predstavio stajalište kako je „razumijevanje osnovnih ljudskih potreba ključno za razumijevanje društva i samog čovječanstva“. Također je tvrdio da društveni sustavi otežavaju ili onemogućuju zadovoljavanje različitih potreba odjednom, stvarajući tako individualne psihološke i šire društvene sukobe (Encyclopaedia Britannica, 2019.).

Fromm agresijom naziva sva djela čija je namjera uzrokovati štetu nekom drugom ljudskom biću, životinji ili neživom predmetu. Prema njemu agresivnost možemo podijeliti na nekoliko vrsta. Prva vrsta agresivnosti je biološki adaptivna agresija, koja je odgovor na ugroženost životnih interesa, a zajednička je ljudima i životinjama. Filogenetski je programirana, reaktivna je i smatra se defenzivnim odgovorom na nastalu situaciju. Biološki neadaptivna agresija, za razliku od biološki adaptivne, nije obrana u slučaju ugroženosti. U situacijama kada je život životinja ili ljudi ugrožen, njihov prostor, izvor prehrane, mozak životinja i ljudi filogenetski je programiran da pokrene impulse za bijeg ili napad. Ovaj oblik ponašanja javlja se kao odgovor na opasnost; ono nije želja za borbom ili napadom, već je njena glavna uloga očuvanje života. Prema Frommu razlika između ljudske i životinjske agresivnosti je u tome što, životinje samo prisutnu i jasnu opasnost percipiraju kao ugroženost. Za razliku od životinja, čovjek ne reagira samo na jasnu i prisutnu opasnost, već i na ugroženost i opasnost koje može zamisliti kao mogući događaj u budućnosti. Ovo se pripisuje čovjekovoj mogućnosti imaginacije i predviđanja, koja nije prisutna kod životinja. (Fromm, 1973.).

Upravo zbog čovjekove sposobnosti imaginacije povećava se učestalost njegovih agresivnih reakcija. Tako se kod političkih sukoba - kada se skupina osjeti ugroženom iako opasnost nije neposredna - aktivira defenzivna agresivnost. U ljudskoj povijesti vidljivo je da iako opasnost nije nikad postojala - ukoliko vođe uvjere stanovništvo da se nalazi u opasnosti - aktivira se

defenzivna agresija kao prirodna reakcija na ugroženost. Da bi ovo bilo uopće moguće, potrebno je imati medij poput jezika, ali i društvene strukture koja potiče ovakvo ponašanje. U društvima koja nemaju stalnu vlast, poput afričkog plemena *Mbuti*¹, ova vrsta sugestije ne bi bila moguća kao što je to u društvima koje imaju osobe s velikim autoritetom, npr. političke ili vjerski vođe. Ono što razlikuje čovjeka od životinja je potreba čovjeka da se održi ne samo fizičku ravnotežu, već i onu psihičku. Prema Frommu, čovjeku je prioritet očuvanje njegovog osjećaja identiteta. Ukoliko je njegov identitet ugrožen djelovanjem stranih ideja, on će jednako reagirati kao da je njegov život fizički ugrožen. Religija, ideali ili društvene vrijednosti mogu biti okidači koji uzrokuju jednaku agresivnost kao da je napadnut život. Reakcija na ovu vrstu ugroženosti je ili bijeg ili agresivnost. Ukoliko grupa i pojedinac nemaju mogućnost bijega, oni odgovaraju agresivnošću (Fromm, 1973.).

Individualna i društvena sloboda čovjeka pokazala se kao jedan od glavnih okidača ljudske agresivnosti. Fromm tvrdi da je želja za slobodom biološka reakcija ljudskog organizma, unatoč mišljenju mnogih da je želja za slobodom proizvod kulture, najčešće uvjetovana obrazovanjem. Ovu teoriju podupire činjenicom da su se tijekom povijesti nacije borile protiv okupatora, te da je ljudska povijest prepuna velikih borba za slobodu, puna ratova i revolucija.

1.2. Definicija agresije po Lorenzu

Konrad Zacharias Lorenz bio je austrijski zoolog, etolog i ornitolog. 1973. godine dobio je Nobelovu nagradu za fiziologiju i medicinu. Često se smatra utemeljiteljem moderne etologije koja se bavi proučavanjem ponašanja životinja. Lorenz je bio jedan od prvih znanstvenika koji su prepoznali značaj utjecaja prenaseljenosti na ljudsko ponašanje. U svojoj knjizi *On Aggression* on navodi prenapučenost kao „smrtonosni grijeh civilizacije jer dovodi do agresije“. (Krebs & Sjolander, 1992.).

Lorenz navodi kako prije ili kasnije one manje sposobne vrste ili pojedinci nestaju s lica zemlje, a agresija je upravo instinkt koji kao i svaki drugi instinkt, ima ulogu da u prirodnim uvjetima osigura opstanak vrste ili pojedinca. Agresivno ponašanje kao što su napadi i obrane, procesi su koji su stalno prisutni u prirodi, a njihovo nastajanje vrlo često se pripisuje prirodnoj selekciji (Lorenz, 1974.).

Lorenzovo dodatno pojašnjenje agresije kod ljudi je sljedeće: „*Zamislimo da apsolutno nepristrani istražitelj na drugom planetu – možda Marsu – ispituje ljudsko ponašanje*

¹ Ime kojim se označava jedna grupa tamnoputih plemena veoma niskoga rasta, nastanjenih u tropskoj kišnoj šumi središnje Afrike.

teleskopom čije je uvećanje premalo da bi mu se omogućilo da razabire pojedince i slijedi njihovo odvojeno ponašanje. Istovremeno je teleskop dovoljno velik za promatranje događaja poput migracija naroda, ratova i sličnih velikih povijesnih događaja. Istražitelj nikada ne bi stekao dojam da je ljudsko ponašanje diktirano inteligencijom. Ako pretpostavimo da je istražitelj razumna osoba, lišena instinkata i nesvjesna načina na koji svi instinkti i agresija funkcioniraju, on bi bio potpuno izgubljen u nastojanju da objasni povijest. Povijest koja se stalno ponavlja nema razumnog razloga da se događa. Ali je uobičajeno reći da je ona uzrokovana nečime što se naziva „ljudska priroda“. Nerazumijevanje i nerazumnost ljudske prirode dovode do toga da se dvije nacije, kulture natječu iako ih nikakva ekonomska nužda ne prisiljava na to; potiču dvije političke stranke ili religije s nevjerojatno sličnim stajalištima da se međusobno žestoko bore. Primjer su Napoleon ili Aleksandar Veliki koji su žrtvovali milijune života u pokušaju da ujedine svijet pod svojim žezlom. Naučeni smo da poštujemo neke od osoba koje su počinile takve i slične apsurre kao „velike ljude“. Ljudi se žele prepustiti političkoj mudrosti odgovornih i svi smo toliko navikli na te pojave da većina nas ne shvaća koliko je zapravo glupo i nepoželjno povijesno masovno ponašanje čovječanstva zapravo“ (Lorenz, 1974.).

U svojoj najpoznatijoj knjizi on navodi da je „agresija borbeni instinkt u životinjama i čovjeku koji je usmjeren protiv pripadnika iste vrste“ (Lorenz, 1974.).

1.3. Definicija agresije po Skinneru

Burrhus Frederic Skinner bio je jedan od najutjecajnijih američkih psihologa. Kao biheviorist razvio je teoriju operantnog kondicioniranja - ideju da je ponašanje određeno njegovim posljedicama, bilo da su to nagrađivanja ili kazne zbog kojih je više ili manje vjerojatno da će se isto ponašanje pojaviti. Skinner je smatrao da je jedini znanstveni pristup psihologiji onaj koji proučava ponašanja, a ne unutarnji (subjektivni) mentalni procesi (Daffern & Tonk, 2010.).

Skinner zagovara stajalište da se agresija uglavnom javlja i/ili pojačava nanošenjem ozljede. Također je iznio mišljenje o tome da se trigeri koji pojačavaju agresivno ponašanje mogu pronaći u ponašanju „primatelja“ dok plače, trči, bježi ili daje druge znakove da je ozlijeđen. Ono što je najvažnije, primjećuje kako je ova funkcija pojačanja podražaja urođena ali istovremeno i stečena (Skinner, 1969.).

1.4. Agresivnost kao genetsko i društveno obilježje

Agresivno ponašanje jedno je od nestabilnijih i promjenjivijih genetskih obilježja. U životinjskom svijetu agresivno ponašanje uočeno je kod jedinki koje su pokušale steći kontrolu nad hranom, skloništem, te one koje su došle u opasnost. Zanimljivo je napomenuti kako je učestalost agresivnog ponašanja razmjerno povećanju populacije. Agresivnost je ključan faktor u kontroli rasta populacije, jer povećanjem agresivnosti raste broj smrtnih slučajeva, a natalitet opada. Kod životinjskih vrsta kod kojih nije primijećeno agresivno ponašanje broj jedinki se smanjuje zbog migracija, predatora ili drugih faktora. Iako predisponirana za agresivno ponašanje, ljudska vrsta nije najagresivnija u svijetu sisavaca. Znanstvenici su oduvijek bili podijeljeni oko pitanja ljudske agresivnosti, je li ona urođena ili naučena (*nature-nurture*)². Istina je da su neki oblici agresivnog ponašanja, pogotovo oni opasniji u obliku kriminalnih napada ili rata, naučeni. Ali isto tako ljudska vrsta je genetski predisponirana da pod određenim uvjetima ispolji ovu vrstu ponašanja. Ljudska agresivnost se ne može usporediti s tekućinom koja kontinuirano pokušava izaći i stvara pritisak u boci, već se može bolje usporediti s već postojećom mješavinom kemikalija, koje su spremne reagirati kada u njih dodamo katalizatore (Wilson, 2000.). Kada govorimo o evoluciji kao podražaju za agresivno ponašanje, Lorenz smatra agresivnost evolucijski određenim obrascem reagiranja na određene podražaje (npr. napad na mladunčad) (Lorenz, 1974.).

S druge strane, moderna društva socijaliziraju malu djecu u prvih nekoliko života kako bi se oslobodila obrazaca agresivnih ponašanja. Definiranje problematičnog razvoja agresije u ranim godina u socijaliziranim društvima je kontroverzni pothvat. Točnije, postoji određeni strah od korištenja razvojno neprikladnih definicija ili koncepata. No unatoč svim kontroverznim pitanjima vezanim za tu temu, na političkoj razini se razvio interes za utvrđivanjem i pružanjem usluga koje će suspregnuti nastavljanje problematičnih ponašanja u ranoj dobi, ukoliko su ista identificirana (Campbell, 1995.).

Zapravo se može reći da je razlog zbog kojeg većina djece ne razvije agresivna ponašanja taj što im se omogućava da od rane dobi iskuse intenzivne negativne emocije. Vrlo rano u životu različiti društveni konteksti omogućuju djeci razvijanje strategija koje povećavaju njihovu sposobnost za emocionalnu regulaciju i služe kao adaptivne alternative agresiji. (Keenan, 2002.).

² Rasprava o „prirodi protiv odgoja“ podrazumijeva da je ljudsko ponašanje određeno okolinom, bilo prenatalno ili tijekom života osobe, ili pak genima neke osobe.

Kakav će oblik agresivnog ponašanja ispoljiti neki pojedinac ili čitava populacija, ovisi prvenstveno o podražajima unutar vlastite kulture.

Definicije agresivnosti s početka poglavlja su nam polazišna točka diplomskog rada, a u kontekstu evolucije i socijalizacije s naglaskom na migrantsku krizu u Mađarskoj.

2. FAKTORI KOJI UTJEČU NA AGRESIVNO PONAŠANJE

Sve češće pojavljivanje nasilja u društvu pokreće pitanje uzroka i prirode agresivnog ponašanja kod ljudi. Prema Lorenzu, poimanje agresivnosti shvaća se kao evolucijska posljedica. Razvijen je impuls čiji je primarni zadatak opstanak jedinke ili čitave vrste. Lorenz je svoje istraživanje usmjerio na ponašanje životinja, no kasnije je područje svojeg istraživanja proširio je i na ljudsko ponašanje. Može se sa sigurnošću reći da je na stvaranje Lorenzovog djela *On Aggression* utjecao niz autora i njihova djela. Prema Frommu, autori poput Roberta Ardreya (*Afrička geneza i Teritorijalni imperativ*), Desmonda Morrisa (*Goli majmun*), I. Eibl-Eibesfeldta (*O ljubavi i mržnji*), utjecali su na Lorenza svojim djelima koja su se temeljila na istoj tezi: „čovjekovo agresivno ponašanje se manifestira u ratu, zločinu, individualnim svađama i svim drugim vrstama destruktivnog i sadističkog ponašanja“. Takvo ponašanje proizlazi iz filogenetski programiranog, urođenog instinkta koji traži rasterećenje i čeka na povoljnu situaciju da se izrazi (Fromm, 1973.). Ljudska agresivnost se smatrala nagonom, nad kojim je čovjek bio nemoćan, nije ga mogao kontrolirati, nešto što proizlazi iz naše životinjske prirode.

Prema Frommu, potrebno je napraviti razliku između dvije potpuno različite vrste agresije. Prva vrsta agresije je urođeni impuls za napad ili bijeg, koji je jednak kod ljudi kao i kod životinje. Kada se životinja ili čovjek nađu u opasnosti, a radi se o bezopasnoj ili obrambenoj agresiji, agresija je urođena i nužna za opstanak jedinke ili vrste. Ova vrsta agresije s vremenom može i nestati, ukoliko i sama opasnost, tj. njen uzrok nestane. Druga vrsta agresije, koja se često opisuje i kao okrutnost, ne pronalazimo kod životinja, već je specifična za ljudsku vrstu. Ova vrsta agresije ne nestaje s vremenom, kao i prva vrsta agresije, kada njen uzrok nestane. Ona nema svrhu i nije urođena (Fromm, 1973.). Ova druga vrsta agresije uključuje neka ljudska ponašanja, poput ubijanja i mučenja. Prva vrsta agresije je urođena, obrambena agresija. U ovu teoriju može se uključiti i Lorenzova teorija o agresivnosti, kao nekoj vrsti obrane. No, kada pričamo o drugoj vrsti agresije, Lorenz i nju smatra urođenom, ali koja pod utjecajem različitih faktora, iz obrambene agresivnosti prelazi u destruktivnu. Prema Lorenzu agresija je upravo instinkt, koji kao i svaki drugi instinkt ima ulogu da u prirodnim uvjetima osigura opstanak vrste ili pojedinca (Lorenz, 1974.). Bihevioristički pristup ljudskoj agresivnosti po Skinneru razlikuje se od Lorenzove teorije ljudske agresivnosti, koja se temelji na ljudskom instinktivizmu. Bihevioristička teorija temelji se na podražajima i društvenim uvjetima koji

uzrokuju agresivno ponašanje kod čovjeka, te kako se on ponaša. U primarnom fokusu biheviorističkog pristupa nije ono što čovjek osjeća, već čovjekovo ponašanje.

U počecima proučavanja fenomena agresivnosti glavnu riječ su imali psihoanalitičari. Oni su pretpostavljali da zbog djelovanja agresivnog instinkta pojedinac traži situacije u kojima može ispoljavati svoju agresiju, a ako se takva situacija ne pojavi, dolazi do nagomilavanja agresivne energije i agresija se javlja bez obzira na vanjsku situaciju. Međutim, takva stajališta nisu naišla na empirijsku potvrdu te se stoga danas smatra kako agresija prvenstveno nastaje pod utjecajem djelovanja nekih vanjskih čimbenika. Drugim riječima, agresija nastaje kao posljedica određenih zbivanja u organizmu, ali do tih zbivanja ne dolazi spontano ili zbog postojanja samo provocirajućih unutarnjih mehanizama, već su ona uvijek izazvana vanjskom stimulacijom (Rajhvajn, 2004.).

2.1. Kategorizacija agresivnih ponašanja

Postoje različiti kriteriji kako se mogu podijeliti agresivna ponašanja, kao što su npr. uzroci agresivnog ponašanja, njegovi načini izražavanja, ciljevi i ishodi agresivnog ponašanja.

2.1.1. Impulzivno i instrumentalno agresivno ponašanje

Prva podjela je na impulzivnu i instrumentalnu agresiju. Impulzivna agresivnost je oblik agresivnog ponašanja prvenstveno usmjerenog nanošenju štete ili povrede drugoj osobi, a motivirana je emocionalnim uzbuđenjem i nije pod velikim utjecajem očekivanih efekata. Za razliku od toga, instrumentalna agresivnost je motivirana težnjom za postignućem nekih vanjskih ciljeva i nastaje kao rezultat emocionalnih i kognitivnih faktora, tj. predviđanja nagrade i kazne koja slijedi agresiju. Dakle, primarni cilj instrumentalnog agresivnog ponašanja nije povređivanje nekoga, već ostvarivanje nekog željenog, najčešće neagresivnog cilja (agresija je samo instrument za postizanje tog cilja) (Žužul, 1989. u Rajhvajn, 2004.).

2.1.2. Latentno i manifestno agresivno ponašanje

Što se tiče načina izražavanja agresivnosti, osim podjele na fizičku i verbalnu, postoji podjela i na latentnu i manifestnu agresivnost. Latentna agresivnost je relativno trajna i stabilna karakteristika pojedinca da u provocirajućim situacijama reagira porastom emocionalne tenzije i pojavom tendencije za napad na izvor frustracije, tj. agresivnom motivacijom. U podlozi latentne agresivnosti nalaze se uglavnom promjene koje se u određenoj situaciji zbivaju u vegetativnom živčanom sustavu (genetski determiniranom) te manjim dijelom iskustvo u percipiranju određenih situacija kao frustrirajućih. Manifestna agresivnost je definirana kao

relativno trajna i stabilna karakteristika pojedinca da u provocirajućim situacijama reagira fizičkom ili verbalnom agresijom, usmjerenom ili na izvor frustracije, ili na neke supstituirajuće ciljeve. Ispoljavanje manifestne agresije je, prema tome, funkcija latentne agresivnosti i mehanizma inhibicije agresije (Žužul, 1989. u Rajhvajn, 2004.).

2.1.3. Reaktivno i proaktivno agresivno ponašanje

S obzirom na način, ciljeve i ishode agresivnog ponašanja, najčešća je podjela na reaktivnu i proaktivnu agresivnost. Reaktivna (hostilna) agresivnost je oblik agresivnog ponašanja koji predstavlja odgovor na neke situacijske uvjete (npr. provokaciju ili frustraciju), a praćeno je intenzivnim fiziološkim uzbuđenjem te se najbolje može objasniti frustracijskom teorijom agresivnosti³. Proaktivno agresivno ponašanje je namjerno ponašanje, izazvano anticipacijom poželjnog cilja (u odsutnosti bilo kakve provokacije) i kontrolirano je, uglavnom, vanjskim potkrepljenjima pa se najbolje može opisati postavkama teorija socijalnog učenja agresivnosti⁴. Fiziološko uzbuđenje je kod proaktivne agresije znatno slabije (Rajhvajn, 2004.).

Teritorijalnost je također jedan od oblika agresivnog ponašanja. Često zbog ograničenih resursa, poput hrane, raznih sirovina, skloništa dolazi do agresivnog ponašanja kod ljudi i životinja. Kod naroda lovaca i sakupljača javlja se agresivno ponašanje kad je pitanje zemlje koja ih opskrbljuje hranom dovedena u opasnost. Drugim riječima, agresivnost osigurava grupu ljudi koja se na nalazi na određenom teritoriju od njegovog nestajanja. Svaka kultura razvija svoja pravila kako bi zaštitila svoje teritorij, a teritorijalnost je vidljiva i u modernim društvima (Haidt, 2012.).

2.2. Trigeri koji utječu na agresivnost

Jonathan Haidt je ideju „modularnosti“ (*Modularity*) preuzeo od kognitivnih antropologa Dana Sperbera i Lawrenca Hirschfelda. Prema ideji modularnosti, moduli su kao mali prekidači u mozgu svih životinja pa tako i ljudi, koji su se uključivali u situacijama opasnosti. Ovi prekidači bili su važni za opstanak vrste ili pojedinca (Haidt, 2012.).

Kada bi moduli prepoznali opasnost, oni bi poslali signal, koji bi promijenio ponašanje životinje. Kao primjer, Haidt je naveo strah kao reakciju. Kada mnoge životinje vide zmiju, njihov mozak koji sadrži neurone funkcioniraju kao detektori za opasnost. Ova vrsta reagiranja na opasnost je adaptacija na probleme na koje su nailazile prethodne generacije. Neke od tih

³ Frustracijsku teoriju agresivnosti su u psihologiju uveli Dollard, Miller, Doob, Mowrer i Sears 1939. godine i oni vide agresiju kao ponašanje koje se uvijek javlja kao odgovor na frustracijsku situaciju, a ne kao rezultat djelovanja instinkata.

⁴ Teorija socijalnog učenja agresivnosti navodi da pojedinci postaju agresivni tako što imitiraju uzor.

adaptacija su i danas prisutne. Može se zaključiti da je obrambena agresivnost urođena ljudima i životinjama, te da se ona pojavljuje kao funkcija obrane, kada su ugroženi životni interesi. Sperber i Hirschfeld razlikuju izvorne okidače modula od sadašnjih okidača modula. Naime, izvorni okidač modula na primjeru zmija i životinja, bila bi zmija. Sadašnji okidači su sve situacije, koje pokreću taj okidač, izvorno stvoren samo za zmije. Takve stvari bi mogle biti igračke zmije, zakrivljeni štapovi u travi koji nas podsjećaju na zmije i slično. Ova teorija bi se mogla primijeniti i na današnju netrpeljivost i agresivnost koju pojedine europske zemlje pokazuju prema migrantima (Haidt, 2012.).

Teritorijalnost je oduvijek bila važna, zbog ograničenih resursa ili skloništa. Ukoliko taj isti teritorij, hrana koja ih opskrbljuje, ili sklonište u kojem obitavaju dođe u opasnost, zbog obrane teritorija, dolazilo je do agresivnog ponašanja. Ovaj oblik ponašanja prevenira da grupa ljudi koja se nalazi na određenom teritoriju, nestane. Teritorijalnost je vidljiva i u modernim društvima, a teorija modularnosti mogla bi se primijeniti na odnos pojedinih europskih zemalja prema migrantima. Kao što je izvorni okidač bila zmija, sadašnji okidač može biti zakrivljena grana u travi. Isto tako, kao što su okidači bila nasilna i osvajačka plemena koja su okupirala teritorije, sadašnji okidač mogli bi biti imigranti. Štoviše, unutar bilo koje kulture mnoge moralne kontroverze uključuju i načine povezivanja ponašanja s moralnim modulom. Treba li roditeljima i nastavnicima dopustiti da udaraju djecu za neposlušnost? Na lijevoj strani političkog spektra, udaranje obično izaziva osuđivanje okrutnosti i ugnjetavanja. Na desnoj strani, to je ponekad povezano s prosudbama o pravilnoj provedbi pravila o poštivanju roditelja i nastavnika. Pa čak i ako svi dijelimo isti mali skup kognitivnih modula, možemo povezati postupke s modulima na toliko različitih načina, da možemo stvoriti različite moralne matrice koje imaju slične temelje (Haidt, 2012.).

2.3. Teorija moralnih temelja

Teorija moralnih temelja ili *Moral Foundations Theory* je socijalno psihološka teorija čiji je cilj objasniti podrijetlo i varijacije u moralnom razmišljanju čovjeka na osnovu urođenih, modularnih temelja. Najprije su ga predložili psiholozi Jonathan Haidt, Craig Joseph i Jesse Graham, nastavljajući rad kulturnog antropologa Richarda Shwedera. Nakon njega ju je razvila skupina suradnika i popularizirala u Haidtovoju knjizi *The Righteous Mind* (Haidt, 2012.)...

Iako se inicijalni razvoj teorije usredotočio na kulturološke razlike, daljnji rad s teorijom uglavnom se fokusirao na političku ideologiju. Različiti su znanstvenici ponudili teoriju moralnih temelja kao objašnjenje razlika između političkih progresivaca (npr. liberali),

konzervativaca i libertarijanaca, te su predložili da ona može objasniti varijacije u mišljenju o politički nabijenim temama kao što su istospolni brakovi, pobačaj, migracije stanovništva... (Graham, et al., 2011).

2.4. Moralni kapital

Moralni kapital je stvoren izborom naših moralnih radnji. To su akcije koje su dugoročno korisne za društvo. Moć koja dolazi iz moralnih radnji teško je izmjeriti i ona je neka vrsta „meke“ moći. Za pojedinca, povećanje moralnog kapitala stvara unutarnji osjećaj blagostanja, samopoštovanja i zasluženog ponosa zbog svojih postupaka (Wang, 2018.). Konkretnije, moralni kapital odnosi se na stupanj do kojeg neka zajednica posjeduje međusobno povezane skupove vrijednosti, vrlina, normi, praksi, identiteta, institucija i tehnologija koje se dobro slažu s evoluiranim mehanizmima. Na taj način oni omogućuju zajednici da potisnu ili reguliraju sebičnost te se stvara suradnja (Haidt, 2012.).

Narušeni moralni kapital vrlo lako može urušiti krhku društvenu strukturu. Migracije stanovništva samo su jedan od niza faktora koji mogu biti uzrok toga.

Iako zapadno društvo naizgled ne podržava niti jedan oblik agresivnog ponašanja, ako bolje promotrimo, možemo uvidjeti kako to ipak nije tako. Slavimo i nagrađujemo vojnike koji su u ratu ubili svoje protivnike, uživamo u akcijskim filmovima punim nasilja, gledamo boksačke mečeve i navijamo. Također, npr. žene plemena *Mundurucú*⁵ smatraju muškarce koji su ubili atraktivnijima, nego li one koji to nisu učinili. O agresivnim ponašanjima u modernim društvima te utjecaju evolucije i socijalizacije na ista, ćemo raspravljati u sljedećem poglavlju.

⁵ Mundurucu narod također poznat kao Mundurucu ili Wuy Jugu je autohtoni narod Brazila koji živi u slivu rijeke Amazone.

3. AGRESIVNOST KAO POSLJEDICA EVOLUCIJE

Od približno 4000 vrsta sisavaca koje postoje, samo su dvije vrste dokumentirane kao vrste koje formiraju intenzivne koordinirane skupine koje upadaju u susjedne teritorije u svrhu širenja i ubijanja pojedinaca. To su čimpanze i ljudi. Ljudi poput čimpanzi stvaraju takve skupine u kojima muški pojedinci podupiru jedni druge u zajedničkoj potrazi za agresijom prema drugim pripadnicima vrste. Ljudska je povijest prepuna zapisa o ratovanju po skupinama – Spartanci i Atenjani, križarski ratovi, Palestinci i Izraelci...

3.1. Usporedba životinjske i ljudske agresivnosti kao posljedica evolucije

U kulturama se ljudi obično međusobno povezuju kako bi napali druge kulture ili branili svoju grupu od napada. Ljudi i čimpanze dijele ovaj jedinstveni oblik agresije jedni s drugima. Međutim, postoji jedinstvena razlika u načinu na koji znanstvenici objašnjavaju agresivnost u čimpanza i onu u ljudi. Kod čimpanzi postoji suglasnost oko toga da je njihovo agresivno ponašanje rezultat specifičnih prilagodbi u nastalom kontekstu. Kada objašnjavaju agresivnost kod ljudi, znanstvenici često brzo marginaliziraju uzročnu ulogu evolucije u razvoju agresivnosti ili je spominju bez adekvatnog razmatranja. Kao rezultat toga postavljaju se pitanja poput: „Odakle dolazi ljudska agresija?“, „Je li evolucija prirodnim odabirom oblikovala specijalizirane prilagodbe pojedinca, a koje uzrokuju štetu drugim pojedincima?“, „Jesu li te evolucijske sile jednako djelovale na muškarce i žene unutar jedne kulture, stvarajući identične agresivne postupke?“... (Buss & Duntley, 2006.)

Ljudska i životinjska agresivnost ne mogu se u potpunosti usporediti. Kada se govori o ljudskoj agresivnosti, ona se ne može usporediti ni sa najbližim čovjekovim rođakom, čimpanzom. Povijest ljudske agresivnosti bogata je primjerima destruktivnosti, koja daleko nadilazi agresiju čovjekovih životinjskih predaka. Iako ne tako često, životinje također pokazuju visoki stupanj agresivnosti. Kod čovjeka je ona najintenzivnija u situacijama kada se narušava njihova društvena i okolišna ravnoteža. Mnoga istraživanja potvrdila su korelaciju između agresivnosti i muškog hormona testosterona. Muški hormon smatra se kao mogući uzročnik ili neka vrsta simulacije za stvaranje agresivnog ponašanja. Jedna od glavnih uloga muškog hormona je muška sposobnost seksualnog djelovanja. Ono je važno zbog očuvanja vrste, stoga je razumna pojava ove vrste agresivnosti (Haidt, 2012.).

Svaka osoba je iskusila bijes u nekom trenutku svoga života, a neki od nas – po statističkim nalazima uglavnom muškarci – usmjerili su taj bijes u nasilje. Možda bacanjem stvari tijekom

hokejaške utakmice ili nakon previše popijenih čaša piva u baru. Nakon toga imamo i primjer agresivnih ponašanja na puno zlokobnijoj razini – u obliku ubojstava, ratova i genocida. Pokušaj razumijevanja onoga što pogoršava različite razine ljudske agresije, od udaraca i bacanja stvari, do bitke za narod i teritorij, odavno je zaokupila znanstvenike (Whipps, 2009.).

Postoje li evolucijski dokazi koji objašnjavaju naše agresivne tendencije? To je središnje pitanje koje postavljaju antropolozi. Zapravo i postoje..

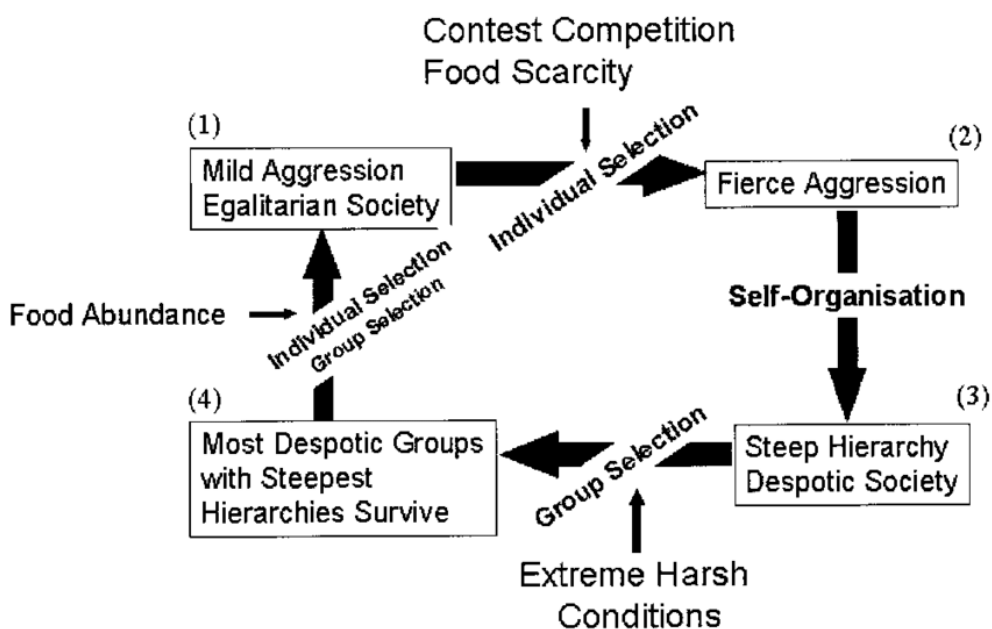
3.2. Evolucijski faktori koji utječu na agresivnost ljudske vrste

Evolucija može objasniti zašto ljudi pokazuju znakove agresivnosti jer je to primarna emocija kao i svaka druga. Prema Elizabeth Cashdan, emocije (uključujući osvetu, inat, sreću, ljutnju) morale su se razvijati jer većinu vremena motiviraju ponašanje koje poboljšava fizičku kondiciju kako kod ljudi, tako i kod životinja. Agresivno ponašanje je evoluiralo u vrstama u kojima ona povećava šanse za opstanak ili reprodukciju vrste, a to ovisi o okolišnim, društvenim, reproduktivnim i povijesnim okolnostima neke vrste. Ljudi se svrstavaju među najnasilnije vrste ako uzmemo u obzir sve te faktore. Ali istovremeno smo vrsta koja je najaltruističnija i najsuosjećajnija. Ako uzmemo u obzir pravu *nature-nurture* teoriju, mi jesmo genetski pred-programirani na nasilje, i ono jest rezultat evolucije, ali specifično okruženje je to koje odlučuje kako i zašto je ta biološka predeterminiranost pokrenuta u nama tj. „trigerirana“ (Whipps, 2009.).

Biolozi govore o „normalnim reakcijama“ koje su zapravo odgovor na okolinske situacije. Na primjer, neki muški kukci intenzivnije čuvaju maticu ako je u populaciji manje ženki. Ono rezultira i agresivnijim ponašanjem prilikom njihovog očuvanja. To je odgovor na prirodne uvjete oko njih. Drugim riječima, iako je agresija radi agresije rijetka, zamršeni skup uvjeta može dovesti većinu životinja, pa tako i ljudi, do nasilnog ponašanja (Whipps, 2009.).

Prema Frommu defenzivna agresija je urođena u mozak ljudi i životinja, a uzrok defenzivne agresije je obrana u slučajevima kada su im životi ugroženi. Također, smatra da kada bi ljudska agresija bila na istom stupnju kao agresija kod drugih sisavaca, ljudsko društvo bi bilo miroljubivo. Ljudska povijest služi kao podsjetnik na ljudsku agresivnost, koja premašuje agresiju čovjekovih životinjskih predaka. Fromm koristi druge primjere iz prirode, tako npr. životinje pokazuju povećanu agresivnost kada se naruši njihova okolišna i društvena ravnoteža, najčešće kod životinja koje žive u skupinama. Fromm zaključuje da je čovjek mnogo destruktivniji od životinja, ne zbog većeg potencijala za agresiju, već zbog toga što je stvorio stanja koja proizvode agresiju, poput prenaseljenosti i drugih odnosa (Fromm, 1973.).

Stručnjaci tvrde da je razumijevanje evolucijskih korijena ljudske agresije iznimno bitno te da bi moglo pomoći institucijama da donesu bolje političke odluke. Jer, evolucija nas nije samo oblikovala da budemo nasilni ili miroljubivi, oblikovala nas je da budemo fleksibilni, prilagodljivi različitim situacijama i okolnostima, te da odgovaramo nasiljem onda kada je to smisleno. Moramo moći razumjeti koje su to okolnosti ako želimo utjecati na pozitivne promjene. Zapadno je društvo u cjelini u masovnom poricanju o veličini problema koje nasilje predstavlja za budućnost. Mi jesmo miroljubivi i želimo vjerovati da se nasilje i prijestupi iz prošlosti neće vratiti, ali nedavna povijest i aktualni događaji, ilustriraju kako je ljudima lakše reagirati međuljudskim nasiljem. Takva će vrsta nasilja biti sve izraženija gdje su ključni prirodni resursi sve manji jer će ekološke i društvene pokretače nasilja biti mnogo teže kontrolirati (Whipps, 2009.). Slika 1. u nastavku prikazuje skicu evolucije despotskog društva i kako se agresija javlja / intenzivira u određenim situacijama.

Slika 1: Skica evolucije despotskog društva (Hemelrijk, 2002.)

(1) Hrana je obilna, agresija je blaga, društvo je egalitarno. (2) Hrana je oskudna: agresija je postala intenzivna putem individualne selekcije. (3) Grupiranje i žestoka agresija doveli su do strme hijerarhijske dominacije putem samoorganizacije zbog društveno-prostornog strukturiranja. (4) Dostupnost hrane se još više smanjila i samo najdespotičnija društva preživljavaju.

Među antropolozima prevladava stajalište da je evolucija dovela našu vrstu do stadija da koriste npr. alate i bipedálnost, ali kada smo razvili sposobnost za kulturu, biološka evolucija je prestala, ili je barem postala nevažna. Kultura je tako moćna da može uzrokovati da se ljudi ponašaju na način koji nadjačava sve izvorne instinkte koje dijelimo s drugim primatima (Haidt, 2012.). O tome kako je socijalizacija postala faktor koji uvelike utječe na agresiju u ljudi ćemo govoriti u sljedećem poglavlju.

4. AGRESIVNOST KAO POSLJEDICA SOCIJALIZACIJE

Ranije spomenuta Elisabeth Cashdan napominje da su ljudi jedinstveni u složenosti svojih društvenih odnosa i visoko razvijenoj društvenoj inteligenciji. Ta složenost često može biti uzrok agresije, a osveta i inat su esencijalne društvene emocije koje se javljaju kao posljedica socijalizacije (Whipps, 2009.).

4.1. Socijalizacija i agresija

U najširoj definiciji možemo reći da je agresija mentalni fenomen koji se pokazuje u intrapersonalnim odnosima, a odgovor je na neadekvatna, vanjska i unutarnja, pretjerana ograničenja ili nedostatke kontrole u postizanju zadovoljstva (Beljan, 2019.).

Fromm radi razliku između biološki programirane benigne agresivnosti koja je urođena, instinktivna, obrambena funkcija svakog organizma i maligne koja je socijalnog porijekla i ima za cilj nanošenje štete drugim ljudima. On smatra da se benigna agresivnost javlja i kod čovjeka i kod životinja, dok je maligna agresivnost specifična karakteristika čovjeka koja se razvija načinom života u civilizaciji (Gvozdić, 2019.). Da bismo razumjeli zašto su ljudi toliko podijeljeni po pitanju morala, polazišna točka može biti evolucija. No ipak se mora ispitati povijest svake kulture i socijalizacija svakog pojedinca unutar te kulture (Haidt, 2012.).

Društveno osnaživanje snažan je uzrok agresije na temelju društvenih i kulturnih pravila. To se odnosi na osobu koja je nagrađena od strane njegovog ili njezinog društva zbog određenog ponašanja. Zašto bi društvo zapravo nagradilo pojedinca za agresiju? U mnogim kulturama od dječaka se očekuje da budu jaki i hrabri. Moraju pokazati svoju snagu agresivnim uzimanjem onoga što žele. Kada dječak pokazuje agresivne sklonosti da preuzme vodstvo u skupini, nagrađen je s poštovanjem. Ako dječak izrazi želju za neagresivnim ponašanjem, često bude ismijavan. Istraživanja su pokazala da su dječaci koji pokazuju agresivne tendencije lakše i bolje prihvaćeni u društvu nego dječaci koji ne izražavaju agresiju prema drugima. Zanimljivo je navesti kako se muškarce koji pokazuju agresivna ponašanja smatra poželjnijima i prihvatljivijima, dok se kod žena to smatra negativnim. Ova kulturna razlika između prihvaćanja agresije u različitim spolovima može proizlaziti iz kolektivnog sjećanja koje dijeli cijelo čovječanstvo - muškarci su ti koji trebaju zaštititi obitelj i loviti hranu (Brown & Schuster, 1986.).

Geni i kultura koevoluiraju. Jednom kada su naši preci prešli *Rubikon*⁶ i kada smo počeli dijeliti namjere, naša evolucija je postala dvosmjerna afera. Ljudi su počeli stvarati nove običaje, norme i institucije koje su mijenjale stupanj prilagodljivosti. Mijenjanjem običaja mijenjale su se i kulture i razlike su postajale sve veće. Ovakvo koevoluiranje gena i kulture nam je usadilo plemenske instinkte – volimo obilježiti pripadnost grupi i preferiramo interakcije s članovima te grupe (Haidt, 2012.). Kulturalne razlike vidljive su u posljednjih 12,000 godina, a posebno su se ubrzale tokom Renesanse i industrijske revolucije.

Baš kao što preuzimamo obrasce ponašanja onih ljudi oko nas dok odrastamo, tako učimo i odgovarajuće reakcije na situacije odraslih osoba u našim životima. Ako odrastamo u okruženju u kojemu su agresivni odgovori norma, mnogo je vjerojatnije da ćemo pokazati iste odgovore kao i odrasli od kojih smo to naučili. Dakle, naučeno ponašanje je najznačajniji od društvenih uzroka agresije. Drugi društveni uzrok agresije proizlazi iz psihosocijalne pojave deindividuiranja. To je tendencija da se ljudi ponašaju drugačije u gomili ljudi nego što bi to inače činili sami jer gube osjećaj sebe i individualnosti u odnosu na grupu. Na primjer, jedan čovjek sam po sebi vjerojatno ne bi uzvratio udarac ako bi netko slučajno naletio na njega na uglu ulice. Međutim, isti čovjek okružen prijateljima može se osjećati osnaženim od strane skupine da se osveti kao grupa (Brown & Schuster, 1986.).

Kada bi se svaki pojedinac prisjetio kada je bio agresivan, vjerojatno bi svi potvrdili da se to dogodilo u trenucima kada su bili ljuti, loše raspoloženi, umorni, bolesni ili frustrirani. To je točno. Svi smo agresivniji kada doživljavamo negativne emocije. A one se često nakupljaju u nekim socijalnim interakcijama. Agresija je u velikoj mjeri izazvana negativnim emocijama koje doživljavamo kao posljedicu averzivnih događaja koji nam se javljaju i naših misli koje ih prate. Negativan utjecaj koji povećava uzbuđenje kada ga doživimo je frustracija. Frustracija se javlja kada smatramo da ne postižemo važne ciljeve koje smo sebi postavili. A oni su često dio neke socijalne interakcije. Npr. kada nam ne ide sve po planu u ljubavnoj vezi ili smo loše napisali domaću zadaću u usporedbi s ostatkom razreda. Koliko smo frustrirani u velikoj mjeri ovisi o socijalnom uspoređivanju. Ako se uspoređujemo s drugima i vidimo se kao lošijima ili boljima od njih, proporcionalno tome ćemo i sami biti frustrirani odnosno nećemo biti frustrirani. Istraživanja su također potvrdila da ljudi mogu biti agresivni ukoliko se osjećamo

⁶ Prelazak Julija Cezara preko rijeke Rubikon je bio događaj koji se dogodio u siječnju 49. godine prije Krista, a koji je potaknuo rimski građanski rat. On je na kraju doveo do toga da je Cezar postao diktator i počinje uspon carske ere u Rimu.

da nam je socijalni status ugrožen (Stangor, 2014.). Upravo ta vrsta agresije se pojavila u modernom društvu u Mađarskoj.

4.2. Političko opredjeljenje kao determinanta agresivnog odgovora

Znanstvenici su pronašli gene koji razlikuju konzervativce od liberalaca. Većina tih gena je povezana s neurotransmitterskom funkcijom, kao što je npr. serotonin, kojeg često nazivamo hormonom zadovoljstva, koji je povezan s reakcijom mozga na strah i rizične situacije. Razne studije pokazale su kako upravo konzervativci imaju snažniju reakciju na opasnost. Neurotransmitter dopamin, koji je vrlo sličan adrenalinu povezuje se s otvorenosću ka novim iskustvima, a povezuje se s liberalizmom. Iako se može pretpostaviti da je utjecaj gena na političko gledište pojedinca moguće, ono je vrlo vjerojatno malo. Može se zaključiti kako geni formiraju mozgove koji imaju manju ili veću reakciju na opasnost, reagiraju sa manje ili više zadovoljstva izlaganjem novim situacijama i promjenama (Haidt, 2012.).

Konzervativne stranke odlikuje težnja ka očuvanju reda i stabilnosti u društvu, te se često odupiru promjenama kojima su skloni liberali. Ne odupiru se svim promjenama, štoviše, često prihvaćaju promjene u društvu, poput novih tehnologija. Ono što ih navodi na odbijanje promjena je kada te promjene dovode u opasnost institucije poput obitelji ili tradiciju. Prema povjesničaru Samuelu Huntingtonu, kada su temelji društva ugrožena, konzervativna ideologija podsjeća ljude na nužnost očuvanja nekih institucija i njihovu važnost (Haidt, 2012.).

Prema konzervativcima, nastojanje liberalaca da pomognu ugroženim skupinama poput migranata, dovodi do promjena u društvu, koja oslabljuje skupinu, tradiciju, institucije i moral (Haidt, 2012.). Takve promjene su se dogodile u mađarskom društvu koje spominjemo kao primjer u šestom poglavlju rada.

5. MIGRACIJSKA KRIZA U EUROPI

Tijekom čitave povijesti, ljudi su migrirali s jednog mjesta na drugo. Imigranti se trenutačno pokušavaju domoći europskih obala zbog različitih razloga i na različite načine. Traže legalne putove, no također riskiraju živote kako bi pobjegli od političkog ugnjetavanja, rata i siromaštva te kako bi bili ponovno sa svojom obitelji te iskoristili mogućnosti za poduzetništvo i obrazovanje. EU se tijekom 2015. i 2016. suočio s dosad nezabilježenim valom izbjeglica i migranata. U Europsku uniju pristiglo je više od milijun ljudi, od kojih je većina pobjegla od rata i terora u Siriji i drugim zemljama (Europska Komisija, 2017.). Posljednjih godina milijuni ljudi pobjegli su u Europu od sukoba, straha i progona u svojim zemljama. Od 1,2 milijuna zahtjeva za azil u EU-u 2016. godine, preko četvrtine je došlo iz ratom razorene Sirije, dok su Afganistan i Irak na drugom i trećem mjestu. U svim tim zemljama civilno stanovništvo suočava se s prijetnjama ekstremističkih pobunjenika (Europski Parlament, 2017.).

Uz ranije nezabilježenu brojnost migranata, specifičnost migracijskih kretanja 2015. bilo je prebacivanje težišta kretanja migranata na tzv. Balkanski migrantski pravac. Takva dinamika i smjer kretanja suočili su EU i tranzitne države jugoistočne i srednje Europe s izazovom traženja održivih rješenja u upravljanju krizom (Tatalović & Malnar, 2016.). Dodatne države članice Unije koje su na različite načine obilježile ovu migracijsku krizu svakako su Njemačka, Švedska, Italija, Grčka i Mađarska. Mađarska je, u usporedbi sa svim drugim državama članicama Unije, u najvećoj mjeri sekuritizirala pitanje masovnih migracija postavljajući žicu prema južnim susjedima, ali tek nakon mjeseci pokušaja da se ovo pitanje riješi na europskoj razini. Među paradokse koji su nastali uslijed masovnog priljeva migranata 2015/2016. može se uvrstiti i činjenica da se u 21. stoljeću užurbano, preko noći, između europskih država postavila bodljikava žica. Neke države, poput zemalja srednje Europe koje su redom bile socijalističke zemlje koje su nakon pada komunizma željele što brže postati članicama Unije, prihvatile su demokraciju, europske vrijednosti, te zaštitu koju Unija pruža. Međutim, ujedno su bile vrlo jasne u stavu da ne žele primiti migrante i na taj način solidarno dijeliti postignuća i izazove Unije. Najdalje je otišla već spomenuta Mađarska koje je tvrdila kako migranti predstavljaju prijetnju njezinoj nacionalnoj sigurnosti i europskim vrijednostima (Mikac & Dragović, 2017.).

6. PREGLED MIGRANTSKE KRIZE U MAĐARSKOJ KROZ PRIZMU EVOLUCIJSKE I SOCIOLOŠKE AGRESIJE

Razumljivo je da je Europa izgledala kao idealna destinacija stanovnicima ratom pogođenih područja. Zahvaljujući mogućnostima i slobodi koju ona pruža, migranti su krenuli prema Europi već na početku rata koji se širio bliskim istokom. Većini migranata krajnji cilj bila je Švedska ili Njemačka, no na putu ka njihovom krajnjem cilju našla se Mađarska kao tranzitna zemlja (Danish Refugee Council, 2016.) Zbog svog je zemljopisnog područja Mađarska jedna od glavnih tranzitnih zemalja nezakonite migracije prema drugim državama članicama EU. Prije izgradnje ograde na granici sa Srbijom i Hrvatskom, Mađarska je bila jedna od glavnih ulaznih točaka u EU za migrante koji žele dobiti pristup drugim državama članicama (International Organization for Migration, 2018.).

Mađarska je pod utjecajem straha i govora mržnje ograničila i posve zabranila prolaz migrantima (Danish Refugee Council, 2016.). Na početku migrantske krize EU je prihvatila velik broj migranata te je odlukom o migrantskim kvotama svakoj zemlji dodijeljen određen broj migranata koji bi ta zemlje treba prihvatiti. Mađarska je glasala protiv tih kvota (Kanter, 2017.). Razlog odbijanja prihvata migranata, prema nekima je bio porast islamofobije i homogenost zemlje (Voice of Europe, 2017.). Ovaj negativan odnos Europskih zemalja i njihovih vođa prema migrantima pripisivao se lošoj prezentaciji migranata u medijima, ali i porastu terorističkih napada u Europi. Ljudi koji su sudjelovali u tim napadima bili su muslimanske vjeroispovijesti, isto kao i migranti koji su pristizali u Europu. Negativna mišljenja vezala su se za migrante, a Europa kao i Mađarska su gledale na Islam kao na prijetnju (Poushter, 2016.).

6.1. Vlada Viktora Orbana i imigracijska kriza s početka 2016.

Kada bi se početkom 2016. godine uključila Mađarska javna televizija Magyar Televizio, većinu su se dana mogle čuti samo vijesti o imigraciji. Nažalost ovaj trend svakodnevnog izvještavanja o migracijama, s negativnom konotacijom vidljiv je i danas na nacionalnoj televiziji Magyar Televizio, kao i na ostalim medijima kontroliranim od strane mađarske vlade. Provladine novine su također imale gotovo svakodnevne vijesti o imigrantima. U oba slučaja su bile rijetko pozitivne. „Ukoliko se useljavanje nastavi, teror će postati dio života u velikim gradovima“ – to je bio stav mađarskog premijera Viktora Orbana. Taj je stav lagano počeo prenositi na vlastiti narod. Također dodaje kako oni ne vide te ljude kao muslimanske izbjeglice,

već kao muslimanske osvajače. Osim toga izjavljuje kako on i Mađari vjeruju da veliki broj muslimana neizbježno vodi do paralelnih društava jer se kršćansko i muslimansko društvo nikada neće ujediniti, a multikulturalizam je samo iluzija. Viktor Orban je vrlo često govorio o imigraciji i migrantskoj krizi. Odbio je sudjelovati na programu EU za prihvaćanje izbjeglica tražitelja azila u 2015. godini. Također je na njegovu inicijativu Mađarska odobrila paket zakona *Stop Soros*⁷ u 2018., a kojim se kriminalizira pružanje pomoći imigrantima bez dokumenata i tražiteljima azila. Zbog tog proglasa su sve nevladine organizacije uključene u rad s imigrantima postale potencijalnom metom vladinog ugnjetavanja, a svi njihovi članovi su postali nervozni zbog mogućih sankcija. U travnju 2018. članak u provladinim novinama sadržavao je popis onih koje su nazivali „plaćenici Georgea Sorosa“, a uključivao je imena svakog pojedinca iz nevladinih udruga. Time se slala hladna poruka svakome tko progovori ili pomogne tražiteljima azila. Postojali su veliki rizici vezani za takav način humanitarnog rada (Barry, 2019.).

Orbanov glasnogovornik Zoltan Kovacs je također bio neumoljiv glede stava Mađarske prema migrantima i antiimigrantskog zakonodavstva. Tvrdio je da „migracija nije ljudsko pravo“, a da „ilegalne migracije predstavljaju rizik koji nosi opasnost za javnu sigurnost, opasnost od terorizma i na kraju opasnost od kulturnih sukoba koji su viđeni na zapadu Europe“. Mišljenja poput ovog Kovacsovog u Mađarskoj nisu neuobičajena (Barry, 2019.). Ta informacija nije začuđujuća s obzirom na broj obavijesti u medijima, na javnim površinama itd.

Lydia Gall koja se bavi proučavanjem kulture i naroda istočne Europe i zapadnog Balkana potvrdila je ovaj netolerantni stav i zašto se on pojavljuje. Tvrdi da ako ljudi 24 sata dnevno čuju da su imigranti stigli i da čekaju da napadnu nečiju zemlju, da siluju žene i unište kulturu naroda, na kraju će oni povjerovati u ono što im se kaže. Migranti s kojima je radila potvrđuju kako su im dobacivani komentar u kontekstu „ne želimo vas ovdje“. To je postala njihova svakodnevnica u Mađarskoj. Također potvrđuje da ovakva vrsta retorike stvara potencijal za nasilje i agresivnost. Takva propaganda mržnje izuzetno je opasna jer stvara situaciju u kojoj osoba koja nije imigrant vidi imigranta i odluči preuzeti „stvar u svoje ruke“ i ispolji agresiju. Ono što je ključno za poboljšanje uvjeta za imigrante na mađarskom teritoriju jest promjena stava samih Mađara. Koliko je to izgledno u narednih 5-10 godina teško je reći obzirom da je

⁷ U tekstu zakonskog prijedloga, poznatog kao "Stop Soros" prema američkom milijarderu Georgeu Sorosu koji financira liberalne inicijative, stoji da "će oni koji osiguravaju financijska sredstva ili redovito provode navedenu vrstu organizacijskih aktivnosti prema izbjeglicama biti kažnjeni do jedne godine zatvora"

Pew anketa iz 2016. potvrdila da vrtoglavih 76% smatra da će izbjeglice povećati stopu terorizma, a čak 82% tvrdi kako smatra da su izbjeglice teret državi (Barry, 2019.).

Mađari danas dobrovoljno izvještavaju svoje lokalne vlasti o pojedincima u zajednici za koje sumnjaju da su „ilegalni stranci“. Iako etnička netrpeljivost nije nova za Mađarsku kako smo i ranije spomenuli, ovaj poseban oblik javnog prozivanja je posljednja iteracija pažljivo orkestrirane dugoročne dezinformacijske kampanje koju je sponzorirala vlada kako bi uvjerilo mađarsko biračko tijelo da migracije povećavaju terorizam i kriminal, uništava nacionalnu kulturu i prijeti društvenom poretku. Ova kampanja s mješavinom poluistina, izravnih laži i apela na latentne pristranosti naposljetku je omogućila Orbanu da učvrsti svoju moć i pobijedi na posljednjim mađarskim izborima. Nije novost da se dezinformiranje taktički koristi za postizanje strateških ciljeva generiranjem tjeskobe javnosti o određenim skupinama ili pitanjima, osobito ako odstupaju od prihvaćenih normi. No možda mađarska vlada nije svjesna koliko njihova antiimigracijska politika može izazvati agresije zbog takvog manipuliranja na nacionalnoj razini (Walker & Gyori, 2018.).

6.2. Instrumentalizacija moralne panike

Vladina dominacija u mađarskim informativnim centrima omogućila je širenje ksenofobične priče u ime nacionalne sigurnosti i očuvanja kulturnog identiteta. U ovakvom zatvorenom medijskom prostoru Orban i njegove pristaše polako su izdvajali opsesivnu priču o migrantskoj prijetnji i posljedičnoj potrebi za obranom Mađarske i njenih granica. Klasična priča o manipulaciji javnim diskursom, koji služi političkoj agendi generiranjem moralne panike. Moralna je panika zapravo stanje, epizoda, osoba ili grupa osoba koje se pojavljuje da postane definirana kao prijetnja društvenim vrijednostima i interesima i predstavljena je na stiliziran ili stereotipan način od strana masovnih medija. Napredovanje moralne panike u složenim medijskim okruženjima u kojima kola prekomjerna količina nefiltriranih informacija omogućeno je iskorištavanjem latentnih strahova i predrasuda. Sve, počevši od uočene devijantnosti u kulturi ili normi do prisutnosti etničkih ili vjerskih autsajdera, može se koristiti za generiranje moralne panike i naknadnih poziva za korektivne mjere (Walker & Gyori, 2018.).

Zatvorene granice, invazija, očajne izbjeglice, nasilni sukobi, „geta“ za određene etničke skupine u srcu glavnoga grada... Svi ti uznemirujući uvjeti sigurno su evocirali mađarsko povijesno iskustvo masovnog progona i brutalnog okupiranja. Da bi uvjerila živčanu javnost, vlada se uključila u niz vizualnih i retoričkih priča kako bi prenijela svoju poruku o sposobnosti održavanja reda. Primjerice, kampanja za plakate na mađarskom jeziku usmjerena na ilegalne

imigrante sadržavala je izjave poput „Ako dođete u Mađarsku, morate poštivati naše zakone“ ili „Ako dođete u Mađarsku, ne možete uzeti mađarske poslove“. Budući da je malo, ako uopće, izbjeglica moglo govoriti mađarski jezik, ti su plakati bili jasno usmjereni na mađarske građane, pojačavajući poruku da je vlada spremna zauzeti agresivan stav u obrani svojih građana. No time i građani započinju zauzimati agresivan stav također (Walker & Gyori, 2018.).

6.3. Uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba

U svibnju 2019., ured UN-a za ljudska prava prozvao je Mađarsku da prestane uskraćivati hranu migrantima koji su zatočeni u takozvanoj tranzitnoj zoni na granici zemlje sa Srbijom. EU je trenutno u postupku poduzimanja pravnih radnji protiv Mađarske u pogledu postupanja prema tražiteljima azila i njenom pritisku na nevladine organizacije koje im pomažu. Te pravne radnje se također odnose i na nacionalistički nastrojenog premijera Viktora Orbana koji odbija ublažiti svoj stav protiv imigracije. Prema izvješćima koji su dobili u uredu visokog povjerenika UN-a za ljudska prava, 21 osoba je od kolovoza 2018. bila lišena prava na hranu. Napominju kako svaki odbijeni zahtjev za azil i nalog za progon pojedinca znači i da će tražitelj azila biti namjerno lišen hrane što može dovesti do pothranjenosti i štetno je za zdravlje. Osim toga, jednostavno je nehumano. Mađarska je vlada obećala okončati ovu praksu, ali izvješća sugeriraju da se praksa nastavlja. UN-ov ured ovakvo ponašanje zove mučenjem, okrutnim, nečovječnim i ponižavajućem postupanjem i kažnjavanjem. Ranije spomenuti glasnogovornik Kovacs je s druge strane te izjave demantirao (McLaughlin, 2019.; Walker, 2019.; Reuters, 2018.).

6.4. Upotreba fizičkog nasilja

Situacija izbjeglica i migranata u Mađarskoj se pogoršala 2017. godine. Budući da je proces duboke granične kontrole stupio na snagu, granična je policija mogla fizički deportirati ljude natrag na granicu (u praksi često ravno u Srbiju) često koristeći fizičko nasilje. Sve veći broj izbjeglica prijavljuje nekoliko vrsta zlostavljanja, uključujući i napade pasa, premlaćivanja, korištenje paprenog spreja i razne druge oblike poniženja i napada. Maloljetnici bez pratnje i djeca koja putuju sa svojim roditeljima nisu bili iznimka. Nasilje koje su počinile vlasti postalo je sustavno, a nekoliko međunarodnih organizacija počelo je tretirati ovo pitanje kao prioritet - uključujući Liječnike bez granica, UNHCR, i Human Rights Watch koje pozivaju mađarsku vladu da istraži izvješća koja imaju. No s malim učinkom, samo dva policajca osuđena su za zlostavljanje djece. Osim duboke granične kontrole, vlada je predložila amandman na zakon o migracijama i azilu, čime je proširena osam kilometara duga granična kontrolna regija na cijelu

zemlju. To znači da se tražitelji azila i svi stranci koji borave u Mađarskoj ilegalno ili nezakonito, mogu uhititi bilo gdje u zemlji i deportirati preko južne granice. To ne utječe samo na nove pridošlice, već i na one izbjeglice koje trenutno čekaju ishod svojih postupaka u kampovima ili čak u privatnim stanovima. Ti ljudi mogu biti uhićeni i prisilno odvedeni na srpsku stranu granice gdje će se tražitelji azila držati u logorima tranzitnih zona napravljenih od brodskih kontejnera dok se njihovi slučajevi obrađuju. Oni sada mogu napustiti tranzitnu zonu samo u pravcu Srbije, što je jednako automatskom masovnom protjerivanju tražitelja azila i njihovom pritvaranju na nerazumno vremensko razdoblje. Povrh svega dodatno su povrijeđena prava izbjeglica da traže pravne lijekove, jer izmjena skraćuje rok za žalbu sa sedam na samo tri dana što praktički onemogućava osporavanje takve odluke (Köves, 2017.).

7. RASPRAVA

Ranije u radu smo spomenuli kako je u ljudskoj povijesti vidljivo da iako opasnost nije nikad postojala - ukoliko vođe uvjere stanovništvo da se nalazi u opasnosti - aktivira se defenzivna agresija kao prirodna reakcija na ugroženost. Upravo to se dogodilo u Mađarskoj početkom 2015. godine. Viktor Orban je uložio mnogo truda, novca i energije u uvjeravanje ljudi da su imigranti opasnost za njihovu državu, postojanje i kulturu. S vremenom se širom cijelog naroda pojavila defenzivna agresija koju je opisao Fromm. Narod se osjećao pod pritiskom vanjske sile, u ovom slučaju imigranata. Bili su uvjereni i još uvijek jesu da postoji prijetnja od osoba muslimanske vjeroispovijesti jer ih se kategorizira kao sobe koje će počiniti zločine i narušiti kulturalnu harmoniju mađarskog naroda. Zbog takvih misli su se postupno razvili osjećaji u pojedincima, a naposljetku i zajednici, da su nacionalni integritet, teritorij i kulturne vrijednosti nadasve narušeni. Posljedično tome razvila se agresija kao obrambeni mehanizam u situacijama kada su takvi osjećaji prisutni. Fenomen migrantskog „uočavanja“ predstavlja posljednju naraciju orbanske vlade o razornim posljedicama puštanja stranaca u državu. Taj fenomen se ispoljava na način da se prijavljuju incidenti povezani s imigrantima, no naposljetku se otkrilo da je polovina tih incidenata bila uzrokovana od strane mađarskih građana. Odličan primjer masovne manipulacije. Sljedeći način na koji Orban uvjerava narod da se nalazi u opasnosti jest da „imigrantska lica nisu vidljiva“. On govori da su im lica skrivena od pogleda, da se ne bore izravno već potajno iz sjene. Zatim da nisu časni, da ne vjeruju u posao nego špekuliraju novcem, te da nemaju domovinu ali se zato osjećaju da je cijeli svijet njihov. Izvršna psihološka manipulacija koja je uzela maha u vrlo kratkom roku. Spomenuta Pew anketa iz 2016. to je i potvrdila. Prisjetimo se, 76% Mađara smatra da će izbjeglice povećati stopu terorizma, a čak 82% tvrdi kako smatra da su izbjeglice teret državi. Ciljanje nacionalnih manjina u ostvarivanju nacionalnih interesa svakako nije nova pojava. Slične narativne politike već su se javljale u euroatlantskoj zajednici. Međutim izravna, namjerna uključenost mađarske političke scene u poticanju ksenofobije na nacionalnoj razini ne samo da je bez presedana u članicama EU i NATO-a u 21. stoljeću, već također pokazuje krhkost demokratskih institucija u složenom medijskom okruženju. U samo nekoliko godina godina, Mađarska je iz prilično liberalne demokracije prešla u zemlju u kojoj samo jedna vladina priča ima moć transformirati obične

građane u instrumente sankcionirane diskriminacije na temelju rase, boje i vjere. A tu započinje problem. Agresivnost prema njima jer predstavljaju „nacionalnu opasnost“.

Spomenuli smo također i kako Lorenz navodi da je agresija instinkt koji, kao i svaki drugi instinkt, ima ulogu da u prirodnim uvjetima osigura opstanak vrste ili pojedinca. U slučaju Mađarske, agresija se pojavila zbog toga što je narod htio očuvati svoj integritet, opstanak nacionalne kulture i pojedinca. Orbanova vlada je u svoj govor mržnje uključila i govor o tome kako će dolaskom imigranta muslimanske vjeroispovijesti doći do raskola društva – pojaviti će se dva paralelna društva koja zajedno ne mogu funkcionirati i nisu održiva. Naglasak je stavio na religiju i osnovne razlike između kršćanstva i islama. Time je u pitanje doveo održivost „vrste“ u kontekstu da dolaze oni koji će potisnuti prave Mađare, oni će sami napuštati svoju zemlju, a u kojoj će ostati imigranti muslimanske vjeroispovijesti i nametnuti vlastita pravila i kulturu. S time na umu nije začuđujuće da su Mađari sami počeli prijavljivati strance svojim lokalnim vlastima ne bi li pokušali prevenirati takav scenarij. A sve iz straha za održivost vrste, nacionalnog identiteta...

Kako Skinner navodi, ponašanje je određeno njegovim posljedicama, bilo da su to nagrađivanja ili kazne zbog kojih je više ili manje vjerojatno da će se isto ponašanje pojaviti. To se dogodilo kod nevladinih organizacija. Prestale su s ponašanjima koje su prouzrokovale kaznu – iako ne u potpunosti. S druge strane svi oni koji su se ponašali u skladu sa zahtjevima vlade su bili tretirani kao punopravni članovi zajednice i uživali su osjećaj pripadnosti koji je pojačavao to ponašanje. Sve što se protivilo tom ponašaju ili bi stalo na putu ka osjećaju pripadnosti bi izazivalo strah, frustraciju i naposljetku agresiju. Najbolji primjer su policajci koji su bili osuđeni zbog kažnjavanja, premlaćivanja i zlostavljanja izbjeglica. Osjećaj da doprinose zemlji u borbi protiv onoga što ugrožava zemlju je u njima izazivao osjećaj nadmoći i pripadnosti. Agresija je tim osjećajima (nematerijalno nagrađivanje) bila još intenziviranija. Uzmimo u obzir i Skinnerov naglasak na plač, nemoć i bijeg ozlijeđene osobe – u ovom slučaju imigranata. To je definitivni triger za agresivno ponašanje.

Zaokružimo priču na sljedeći način: ljudska je vrsta sklona sugestijama kao i agresiji. Na primjeru Mađarske smo vidjeli da je Orbanova vlada napravila izvrsnu kampanju koja je strateški dozirala informacije u svrhu manipulacije. U trenutku kada je informacija bila dostavljena i ustaljena, dovedeno je pitanje opstanka naroda i kulture. Stanovništvo je masovno počelo paničariti, počeli su se bojati, ali je i izazvan osjećaj frustracije zbog mogućeg ishoda koji je komuniciran (npr. ljudi će ostati bez posla, žene će biti silovane...). Zatim nastupa

proaktivno agresivno ponašanje i biološki neadaptivna agresija. Nije direktno ugrožen život, ali je pretpostavljen poželjni cilj – da se imigranti protjeraju van države (bez ikakve provokacije od strane imigranata). Taj je cilj potkrepljen vanjskim utjecajima, u ovom slučaju agresivnom, ksenofobičnom kampanjom mađarske vlade. Narod se sam mobilizira protiv stranaca imigranata i na sve načine ih kažnjava: psihički (raznim imenima, prozivkama, psovka...) ali i fizički. U konačnici agresija bude ispoljena fizičkim obračunima. Opet kao primjer navodimo granične policajce koji su fizički nasrtali na imigrante. U ovu kategoriju možemo svrstati i fizičku agresiju nedozvoljavanjem odnosno uskraćivanjem obroka osobama u kampovima. To je već naprednija razina zlostavljanja jer se radi o svjesnom mučenju osobe.

Nemojmo zaboraviti i na one kulturološke aspekte koje Haidt spominje. Kroz čitavu povijest učimo djecu (pogotovo dječake) da je poželjno kada je dječak agresivniji, jači, glasniji, moćniji... Djeca uče po modelu. Takvim učenjem dobivamo odrasle pojedince koji takvo ponašanje prenose dalje. Iako u 21. stoljeću smatramo da kontroliramo agresivna ponašanja, činjenica je da evolucijski kao i kulturološki još uvijek podliježemo njihovim utjecajima. Svaki pojedinac „u borbi sa imigrantima“ se smatra snažnim, moćnim i prihvaćenim. Ljudi to vide i sami se počinju tako ponašati jer teže jedinstvu i javlja se deindividuacija. Zanimljivo je što Haidt također spominje kako niti jedna kultura ne prihvaća iskazivanje ili institucionaliziranje ljubavi prema samome sebi u grupi. To potvrđuje da su ljudi skloniji prikloniti se ponašanju grupe kako ne bi bili stigmatizirani i odbačeni.

No vratimo se i na njegovu teoriju o političkom opredjeljenju. Orban je pripadnik konzervativne stranke. Obzirom da konzervativci teže stabilnosti i redu, često nisu otvoreni za promjene osobito ovalikih razmjera. Njegov odgovor na imigracijsku krizu nije začuđujući obzirom na političko opredjeljenje, ali je svakako nadišlo sve granice. Prema konzervativcima, nastojanje liberalaca da pomognu ugroženim skupinama poput migranata, dovodi do promjena u društvu, koja oslabljuje skupinu, tradiciju, institucije i moral. S time na umu je pokrenuo niz procesa koji su doveli državu u stanje kakvo je danas – s narodom koje je sklono govoru mržnje i agresiji prema nepoznatome.

Činjenica je da se povijest ponavlja. I kako je Lorenz s početka rada rekao „...*koliko je zapravo glupo i nepoželjno povijesno masovno ponašanje čovječanstva zapravo...*“ govori da smo ljudi, iako visoko inteligentna bića, još uvijek skloni sugestiji i agresiji kao njenoj posljedici.

8. ZAKLJUČAK

Svrha ovog rada bila je ispitati povezanost evolucije i socijalizacije, desničarske autoritarnosti te orijentacije k socijalnoj dominaciji sa stavovima prema imigrantima u Mađarskoj.

Migrantska kriza intenzivno je obilježila posljednjih 5 godina u Europi. U cijeloj priči se Mađarska provlačila kao glavni negativac zbog svog postupanja prema imigrantima. Riječ kojom se može opisati način postupanja jest – agresija. Ona je izražavana na nekoliko različitih načina – od ignoriranja, do progona i fizičkog zlostavljanja pa do mučenja u smislu uskraćivanja hrane.

Uzroci tom agresivnom ponašanju pronalaze se u evolucijskoj kao i sociološkoj pozadini. U ovom kontekstu je veći naglasak na sociološke uzroke iz razloga što teritorij i opstanak naroda nije direktno napadnut, ali je direktno bio narušen kulturološki i nacionalni identitet jedne države. Cijelu situaciju pogoršava i činjenica da je vladajuća stranka desničarskog, konzervativnog i autoritativnog usmjerenja i naginje dominantnim stavovima prema imigrantima. Agresivne stavove i ponašanja je pogoršavalo i „kondicioniranje“ gdje su čelni ljudi nagrađivali odnosno kažnjavali određena ponašanja prema imigrantima. Stoga možemo zaključiti da je ovo ponašanje u slučaju Mađarske – naučeno. Što je tome prethodilo? Ksenofobija i konzervativni stavovi vladajuće stranke koji su naučeni ranije, ali i kulturološki uvjetovani.

Zbog usađenog i naučenog straha od nepoznatog, svaki pojedinac suočen s imigrantom se osjeća prestrašeno. Zbog čovjekove težnje da osjeti pripadnost, osjećaj se pojačava još više iz razloga što je mađarsko društvo kolektivno odbilo imigrante i identificiralo ih je kao uljeze, a ne osobe koje traže pomoć i sklonište.

Kroz čitavu se povijest protežu priče o ratovima za opstanak, za teritorij, za religijska uvjerenja... No od modernih se civilizacija ne očekuje agresivno ponašanje kakvo je viđeno u Mađarskoj. Specifičnost situacije je samo potvrdilo teorije da se agresija nalazi u dubini čovjekove prirode, urođena je, ali pod određenim uvjetima ona bude ispoljena. Upravo to se dogodilo u slučaju mađarske migrantske krize.

Pitanje jest – da se migrantska kriza nije dogodila, kolike su šanse da se u tako kratkom roku u toliko velikom broju ljudi razvije toliko agresivno ponašanje?

9. REFERENCE

1. Barry, O. (2019.). *In Orbán's Hungary, refugees are unwelcome — so are those who try to help*. Preuzeto 30. lipanj 2019. iz PRI: <https://www.pri.org/stories/2019-02-11/orban-s-hungary-refugees-are-unwelcome-so-are-those-who-try-help>
2. Beljan, M. (2019.). *Iskazivanje agresije*. Preuzeto 1. srpanj 2019. iz Nastavni zavod za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije: <http://www.zzjzpgz.hr/nzl/86/agresija.htm>
3. Brown, P., & Schuster, I. (1986.). Introduction: Culture and Aggression. *Anthropological Quarterly*, 155-159 + 200-204. Dohvaćeno iz *Advanced Social Psychology*.
4. Buss, D. M., & Duntley, J. D. (2006.). The Evolution of Aggression. *Evolution and social psychology*, 263-285.
5. Campbell, S. (1995.). Behavior problems in preschool children: A review of recent research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 36(1): 113-149.
6. Daffern, M., & Tonk, M. (2010.). Using Skinner's Model of Verbal Behavior Analysis to study Aggression in Psychiatric Hospitals. *The Journal of Speech and Language Pathology – Applied Behavior Analysis*, 5(1): 59-69.
7. Danish Refugee Council. (2016.). *Closing Borders, Shifting Routes: Summary of Regional Migration Trends Middle East – May 2016*. Preuzeto 18. svibanj 2019. iz ReliefWeb - Informing humanitarians worldwide: <https://reliefweb.int/report/world/closing-borders-shiftingroutes-summary-regional-migration-tre>
8. Encyclopaedia Britannica. (2019.). *Erich Fromm - American psychoanalyst and philosopher*. Preuzeto 30. svibanj 2019. iz Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Erich-Fromm>

9. Europska Komisija. (2017.). *EU i Migracijska kriza*. Preuzeto 1. lipanj 2019. iz Europska Komisija: <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/migration-crisis/hr/>
10. Europski Parlament. (2017.). *Europska migracijska kriza*. Preuzeto 21. svibanj 2019. iz Vijesti - Europski Parlament: <http://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20170629STO78631/euopska-migracijska-kriza>
11. Fromm, E. (1973.). *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Rinehart and Winston.
12. Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Iyer, R., Ditto, P., & Nosek, B. (2011). Mapping the Moral Domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2: 366 –385. Preuzeto 13. lipanj 2019. iz <http://www-bcf.usc.edu/~jessegra/papers/GHKMIWD.inpress.MFT.AESP.pdf>
13. Gvozdić, A. (3. svibanj 2019.). *Agresivnost*. Preuzeto 16. lipanj 2019. iz O.L.I. Centar za Integrativnu Psihodinamsku Psihoterapiju, Savetovanje i Koučing: <https://olicentar.rs/agresivnost/>
14. Haidt, J. (2012.). *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.
15. Hemelrijk, C. (2002.). Self-Organization and Natural Selection in the Evolution of Complex Despotic Societies. *Biological Bulletin*, 202(3):283-8.
16. International Organization for Migration. (2018.). *Migration Issues in Hungary*. Preuzeto 18. lipanj 2019. iz International Organization for Migration: <http://www.iom.hu/migration-issues-hungary>
17. Kanter, J. (2017.). *E.U. Moves Against 3 Countries That Don't Take Refugees*". Preuzeto 18. svibanj 2019. iz The New York Times;: <https://www.nytimes.com/2017/06/13/world/europe/eu-refugees-czech-republic-hungarypoland.html>
18. Keenan, K. (2002.). *The Development and Socialization of Aggression During the First Five Years of Life*. University of Chicago, USA. Chicago: Encyclopedia on early child development. Preuzeto 02. svibanj 2019. iz <http://www.child->

encyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/530/the-development-and-socialization-of-aggression-during-the-first-five-years-of-life.pdf

19. Köves, N. (2017.). *Serious human rights violations in the Hungarian asylum system*. Preuzeto 10. lipanj 2019. iz Heinrich-Böll-Stiftung: <https://www.boell.de/en/2017/05/10/serious-human-rights-violations-hungarian-asylum-system>
20. Krebs, J. R., & Sjolander, S. (1992.). Konrad Zacharias Lorenz - 7. November 1903. – 27. February 1989. *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, 38: 210–228.
21. Larsen, R., & Buss, D. (2007.). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Naklada Slap.
22. Lorenz, K. (1974.). *On Aggression*. New York: Mariner Books; First edition.
23. McLaughlin, D. (2019.). *UN office urges Hungary to stop depriving migrants of food*. Preuzeto 19. lipanj 2019. iz The Irish Times: UN office urges Hungary to stop depriving migrants of food
24. Mikac, R., & Dragović, F. (2017.). *Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed - Pregledni rad*. Zagreb: Forum za sigurnosne studije.
25. Poushter, J. (2016.). *European opinions of the refugee crisis in 5 charts*. Preuzeto 20. svibanj 2019. iz Pew Research Center: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/>
26. Rajhvajn, L. (2004.). *Povezanost agresivnosti i sociometrijskog statusa srednjoškolaca - Diplomski rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet.
27. Reuters. (2018.). *European rights court says Hungary must feed asylum seekers on border*. Preuzeto 18. lipanj 2019. iz Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-food/european-rights-court-says-hungary-must-feed-asylum-seekers-on-border-idUSKCN1L81R8>
28. Skinner, B. (1969.). *Contingencies of reinforcement: a theoretical analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts.

29. Stangor, C. (2014.). *The Biological and Emotional Causes of Aggression*. U *Principles of social psychology – 1st international edition*. British Columbia: BCcampus.
30. Tatalović, S., & Malnar, D. (2016.). Migracijska i izbjeglička kriza u Europi: Države balkanskog migracijskog pravca između sekuritizacije i humanitarizma. *Međunarodni problemi*, 4: 285-308 .
31. Voice of Europe. (2017.). *Poland and Czech Republic will not take migrants or accept EU migration Policy*. Preuzeto 18. svibanj 2019. iz Voice of Europe: <https://voiceofeurope.com/2017/12/poland-and-czech-republic-will-not-take-migrants-or-accept-eumigration-policy/>
32. Walker, S. (2019.). *Hungary denying food to asylum seekers, say human rights groups*. Preuzeto 18. lipanj 2019. iz The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/26/hungary-denying-food-to-asylum-seekers-say-human-rights-groups>
33. Walker, V., & Gyori, L. (2018.). *Migrants, moral panic, and intolerance in hungarian politics*. Preuzeto 17. lipanj 2019. iz War on the rocks: <https://warontherocks.com/2018/07/migrants-moral-panic-and-intolerance-in-hungarian-politics/>
34. Wang, X. (2018.). *The Theory of Moral Capital*. New York: Springer.
35. Whipps, H. (2009.). *The Evolution of Human Aggression*. Preuzeto 11. svibanj 2019. iz Live Science: <https://www.livescience.com/5333-evolution-human-aggression.html>
36. Wilson, E. (2000.). *On Human Nature*. Boston: Harvard University Press.
37. Žužul, M. (1989.). *Agresivno ponašanje – Psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.